

tárör pedig nemhogy corvináról, de az említetteken kívül más Mohács előtti kéziratról sem tudott. Alig öt évtizeddel az alapító halála után már a kódex emléke sem élt a Tékában?

Esetleg nem is corvinát őrzött a gróf? Valamikor 1776 után fölismerte, hogy egy közönséges kódexet kapott Kovásznaitól ajándékba, de a korábban készült címleírást elfelejtette javíttatni a katalógus előkészítése során?

Vagy a Janus-kiadás lázában égő két filológust elvakították a magyar hajdankor legragyogóbb lapjai, s nem tudtak és nem is akartak a filológus szigorú szemével tekinteni a kódexre? Vagy a 'translatio studiorum' analógiájával van dolgunk, a mouseion translációjával? Azaz ahogy a Múzsák a barbár hódítók elől menekülve elhagyták Hellászt, a par excellence magyar mouseionnak, a Corvinának a barbár pusztítás után Erdélyben kellett menedéket találnia? Teleki pedig – mint Kovásznai sugallja – maga Apollón Múszagetész? S mindennek manifeszt jeleként fel kellett tűnnie egy corvinának a gyűjteményben?

Válasz nincs, de talán a kérdőjelek száma csökkenthető a Téka revíziós jegyzékeinek figyelmes átlapozásával.

FÖLDESI FERENC

A Csáthy cég könyvkiadása a két világháború között. A Csáthy Ferenc egyetemi könyvkereskedés és irodalmi vállalat rt. nem tartozott a jelentős cégek közé a két világháború közötti időszakban. Figyelemre méltó azonban már csak azért is, mert egyike azon kevés cégnek, amelyeknek nem Budapesten, hanem vidéken volt a székhelyük.¹ Mint köztudott Magyarország mindig is fővárosközpontú volt, a statisztikák szerint a korszakban csak harmadannyi könyv jelent meg vidéken mint Budapesten. A nagyobb városok közül is csak az egyetemmel rendelkező Szeged, Debrecen, Pécs és Kolozsvár számított könyvkiadó központnak.²

Egy 1928-as évkönyvben megjelent egészoldalas hirdetésben a cég egy nem nevezett munkatársa a következőképpen foglalta össze a vállalat addigi történetét:

„A Csáthy-cég alapítója nemes marási Csáthy György, szül. 1772-ben Debrecenben. Miután otthon kitanulta a nyomtatómesterséget, 1797-től 1804-ig Pesten Trattner könyvnyomdájában és a Kilián-féle könyvkereskedésben, Pozsonyban pedig a híres Landerer nyomdában képezte ki magát, honnan a debreceni városi tanács 1804-ben meghívta őt a városi nyomda élére. A Csáthy-féle könyvesboltot az 1805. évben tulajdonképpen Pápai Kiss István (19 kiadvány) pesti könyvkötő és könyvárus nyitotta meg, de annak vezetését azonnal vejeére, Csáthy Györgyre, illetve annak feleségére bízta (16 kiadvány), ki később Csáthy Györgynek 1817-ben bekövetkezett hirtelen halála után 1831-ig vezette az üzletet. Halála után fia, Csáthy Lajos (15 kiadvány) vette át az üzlet irányítását, ki 1848-ban Kossuth Lajossal és Jókai Mórral is összeköttetésben állott, amennyiben az utóbbi által szerkesztett Esti Lapok kiadását vállalta. 1859-ben társul vette Hügel Ottót, ki 1865-ig benmaradt a cégben. Csáthy Lajos 1866. jan. 1-én unokaöccsének, ifj. Csáthy Károlynak adta át a céget (172 kiadvány), ki kiválóan felkarolta a könyvkiadói üzletet, különösen a protestáns irodalmi kellékeket s megin-

¹ A cég 19. századi történetéről: ZOLTAI Lajos: *A Csáthy-féle debreceni könyvkereskedő és kiadó cég százéves története, 1815–1905.* Debrecen, 1905.

² Lásd erről: GOMBÁS Géza: *A könyvtermelés nemzetközi és hazai adatai.* = Magyar Statisztikai Szemle 1942. 8. sz. 527., ill. Uő: *A könyvtermelés legújabb nemzetközi (1941) és hazai (1942) adatai.* = Magyar Statisztikai Szemle 1944. 4–5. sz. 153.

díftója volt a ma már közkedveltégű tárcanaptáraknak. Tőle 1890-ben fia, Csáthy Ferenc (24 kiadvány) vette át az üzletet, míg az 1922. évben részvénytársasággá nem alakult át és 1925. évben (11 kiadvány) felállítja budapesti fióküzletét. A részvénytársaság alaptőkéje 50.000 pengő, 1926. évi áruforgalma pedig 260.480 pengő volt.”³

A két világháború között a cég meghatározó vezetője dr. Rozgonyi Ernő volt, aki 1908-ban született Szombathelyen. Elvégezte a Kir. Magyar tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kart – ez akkor önálló intézmény volt, csak 1934-ben alakítják ki a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet. 1931-ben ledoktorál, disszertációjának címe (amelyet a Csáthy cég adott ki): *A modern hírszolgálat és annak jelentősége*. Ekkoriban a Magyar Távirati Irodánál dolgozott, 1932. február elsején lépett be a Csáthyhoz, amelynek 1935 óta ügyvezető igazgatója. A 105 000 pengőre emelt alaptőkéjű vállalatnak ő lett a többségi tulajdonosa is. Mint igazgatósági tagnak évi 300 pengő jövedelme volt, az igazgatói fizetése (igaz, már a háború után) havi 1300 pengő körül járt. Tagja volt a könyvkereskedői egyesületen kívül a Papírkereskedők Szövetségében is, ahol igazgatósági tag, és 1941-ig alelnök is volt.

A háború után 1945-ben megkezdték működésüket az ún. igazolóbizottságok, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy megvizsgálják a a szabad pályán működő értelmiségi foglalkozásuk és hatósági igazolvánnyal rendelkező személyek Horthy-rendszerbeli tevékenységét. Ez történt a könyves cégeknél is, ahol a bizottság a különböző pártok által delegált ismert szakemberekből állt, elnöke pl. Cserépfalvi Imre volt.⁴ Az igazolandó személyek részint egy kérdőívet tölthettek ki, részint – ha szükséges volt – különböző iratokat mutattak be a cég működéséről. A Csáthy rt. esetében Rozgonyi tölthette ki a kérdőívet – ennek adataiból lehetett rekonstruálni a fenti életrajzát –, valamint beadott a bizottságnak egy kézírásos lapot, amely a címe szerint „A Csáthy Ferenc egyetemi könyvkereskedés és irodalmi vállalat rt. Debrecen–Budapest kiadványjegyzéke 1919. évtől”.⁵ E lista 75 tételből áll, s csak a művek szerzőjét és címét tartalmazza, de könnyen átlátható, hogy a kiadványok időrendi sorrendje a rendező elv.

Bár a címe szerint 1919-től szerepelnek itt a művek, az első két tétel 1925-ből való. A fentebb idézett rövid cégtörténetből viszont kiderül, hogy 1925-ben (illetve 1922 és 1925 között – ez a szövegben nem egyértelmű) 11 kiadványa volt a vállalatnak. Látható tehát, hogy a kiadványjegyzék nem teljes – igaz nem is szerepel a címében hogy „összes”...

A *Magyar Könyvészet* vonatkozó kötetait lapozgatva több olyan kiadványra bukkanhatunk, amelyek nem szerepelnek ezen a listán. Vajon mi lehet az oka ezeknek a hiányosságoknak? A legegyszerűbb magyarázat az lehet, hogy Rozgonyi sietősen, talán pusztán az emlékeire hagyatkozva állította össze a jegyzéket. Ennek ellentmond azonban a lista tökéletes időrendisége. Lehetséges, hogy csak azokat vette fel, amelyeket minőségileg és terjedelmileg jelentősnek tartott? Valóban, az általam talált címek között a többség inkább csak fűzetnek számít – ilyen pl. Iványi Béla *A vidéki egyetemek* című röpirata, amely csupán 11 oldal – de kimaradt a kéziratból Boda István *Bevezető a lélektanba* című műve, amely 183 nagyméretű oldal, s a Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetének Közleményei sorában jelent meg...

Lehetséges, hogy Rozgonyi a politikailag túlságosan elkötelezett könyveket szerette volna kihagyni, amelyekről úgy érezte, hogy nem fog tetszeni az új rendszerben? Ez aligha sikerülhetett volna, mert pl. Wünscher Frigyes műveit úgysem hagyhatta volna ki – nem is tette –, holott az illetőt a népbíróság elítélte a Horthy-rendszerben való szerepe miatt... Az sem magyarázat, hogy

³ *Az Est hármaskönyve 1928*. Bp. 1927. 808.

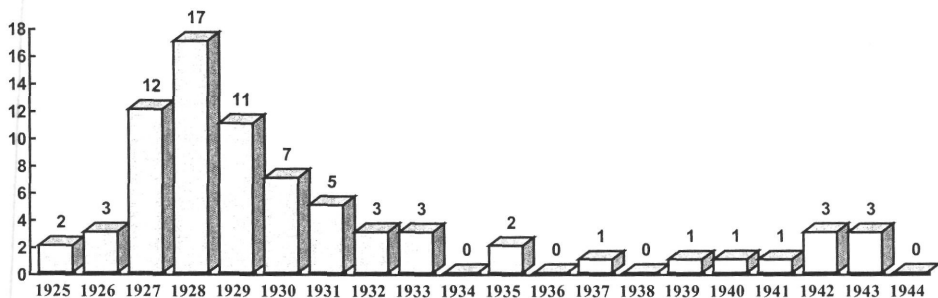
⁴ Erről lásd pl.: VARGA Sándor: *A magyar könyvkiadás és könyvkereskedeleme 1945–1957*. Bp. 1985. 57–62.

⁵ Fővárosi Levéltár. Igazolóbizottsági iratok. XVII–449. 156/B.

talán azokat a könyveket hagyta volna ki, amelyek valójában nem a cég kiadásában jelentek meg, csupán főbizománysként terjesztette őket. Azonban a listán eleve szerepel 34 mű, amelyek (főbiz.) megjelöléssel vannak ellátva.

Amennyiben a Rozgonyi által írt listát elfogadjuk hivatalosnak, akkor a következő grafikont állíthatjuk fel:

A Csáthy Rt kiadványainak száma

Láthatólag a világgazdasági válság előtti felfutás a kiadványok számában is éreztette hatását, ám a válság után egészen minimálisra csökkent a kiadott művek száma. Bár a grafikon íve nagy vonalakban megegyezik a többi magyar kiadóéval a húszas évek végén illetve a negyvenes évek elején jelentkező emelkedéssel, a harmincas évekbeli igen mély hullámvölgy elég meglepő. Azt megállapítani, hogy mi okozhatta ezt az alig-működést, az a majdani feldolgozó feladata lesz.

Nézzünk meg néhányat az érdekesebb kiadványok közül. Szépirodalmi művet viszonylag keveset adott ki – nyilván nem is ezt tekintették a cég profiljának – de itt jelent meg Gyula diák (Somogyváry Gyula) három, Bárd Miklósnak pedig két verseskötete. Az egyik tulajdonképpen egy verses regény, amelyet egy recenzens *A nagyidai cigányok*hoz hasonlít, mert ebben a műben Bárd, a „nyugalmazott vezérkari ezredes, a hivatalosan approbált magyar irodalomnak régi, érdemes munkása” a tanácsköztársaságról mondja el véleményét, „a kommunizmus lélektanát” boncolgatja. Egyébként „a kiadó mindent megtett, hogy a tartalomhoz méltó formában jelentethesse meg”⁶ a *Köd* című verses regényt.

1926-ban kiadta Turgenyev *Faust* és az *Első szerelem* című novelláit egy kötetben. A fordítója Munkácsy Mihály volt – természetesen nem a festő, hanem a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosa, egy orosz és egy szerb nyelvten írója, más orosz klasszikusok fordítója.

A fentiekén kívül még két regényt adott ki a cég a tárgyalt korszak végén: Hermann F. Bönisch *És száguldanak a csunguzok* című művét Molnár Ákos fordításában, valamint Friedrich Gerstäcker *Kalóvilág a Mississippin* című kalandregényét. A könyvön Szalay Gyula neve állt mint fordító, de a Rozgonyi-féle listában dr. Magyar Bálint szerepel!

Mindez persze nem véletlen. A statisztikák szerint a szépirodalmi könyveknek kevesebb mint 14%-át adják ki vidéken, az ifjúsági művek aránya pedig még ennél is kevesebb.⁷ Ez nem is csoda, hiszen mint fentebb említettem, a jelentősebb vidéki kiadók főleg egyetemi központok mellett jöttek létre.

Az előbb elmondottakból következik, hogy a Csáthy cég fő profilját a szakkönyvek jelentették. Megjelent itt orvosi szakkönyv (pl. Sáhgy Ferenc: *Egészségtan*, Bucsányi Gyula: *Az érelmesze-*

⁶ Literatura 1929. május. 155.

⁷ GOMBÁS Géza: *i. h.*

dés természetes gyógyítása), vagy akár állattenyésztési (pl. Bakoss László: *Gazdasági baromfitegyesítés*, ill. *A tyúkok tojáshozamának fokozása*) is. Egyetemi könyvkereskedés lévén kiadtak több, a pedagógiával, a tanulással kapcsolatos művet is, pl.: Márton Béla: *A földrajztanítás módszertana*, Korpás Ferenc: *Hogyan lehet helyesen és jól tanulni* stb. A Márton-könyv egyébként első kötete volt a „Gaea. A Föld az élet és a tudomány könyvei” című sorozatnak, amelyet Milleker Rezső, a debreceni egyetem tanára, a Magyar Földrajzi Társaság alelnöke szerkesztett. Több olyan könyvet is találunk a listán, amelyek a hadsereg gazdasági problémáival foglalkoznak, pl.: Gottl Jenő: *Hadseregünk ellátása a világháborúban*, Major László: *A m. kir. honvédség költségvetése 1869–1915-ig* stb.

Elég hangsúlyos a zenei irodalom megjelenése a listán, ugyanis a cég adta ki a „Magyar Királyi Operaház szövegkönyvei” című sorozatot, melynek 17 darabja jelent meg 1927 és 1931 között. Valójában persze ezek kis 16 centiméteres, 21 lapos füzetecskék voltak csupán.

A cég legpreferáltabb szerzője a Csáthy rt. egyik részvényese, már említett Wünscher Frigyes volt, akinek hét könyvét adta ki, illetve mint főbizományos, terjesztette. Wünscher 1933-ig a Magyar Távirati Iroda igazgatója volt, tehát főnöke az ebben az időben ott dolgozó Rozgonyinak. A *Csonkamagyarország sajtója* című sajtóalmanachja (később ezen a címen) négy kiadást ért meg „A sajtó könyvtára” című sorozatban, ahol pl. az *Újságíró arcképek* című kötet, vagy éppen Rozgonyi már említett disszertációja.

Wünscher 1934-től a Hangya Fogyasztási Szövetkezet egyik vezetője lett, ettől kezdve ezzel a témakörrel foglalkozott a könyveiben is, amelynek csak egy részét vállalta fel a Csáthy kiadásra, vagy terjesztésre, pl. a *Keresztény erkölcs és szervezeti gondolat a gazdasági életben*, a *Falusi tanulmányútjaim* címűt, vagy éppen az Egyetemi Nyomdában készült *Szervezett agrárértékesítést*, amelyen Wünscher egyszersmind felelős kiadóként is szerepel.

A cég másik „házszerzője” Mitrovics Gyula, aki esztétikát és pedagógiát tanított több évtizeden át a debreceni egyetemen. Neki öt műve szerepel a Rozgonyi-féle listán, pl. *A neveléstudomány alapvonalai*, vagy az *Esztétika és kritika* című könyvek, de minden bizonnyal köze van a Csáthynek *Az esztétikai tetszés alapproblémája* című könyvének is, amelynek a *Magyar Könyvészet* szerint Debrecen–Budapest a kiadási helye... Megtalálható viszont a listán a Mitrovics-emlékkönyv, de Rozgonyi rosszul emlékezett a címére: nem az „egyetemi tanárságának 25 éves jubileumára” jelent meg, hanem „tudományos működésének ötvenedik évfordulójára” 1939-ben, Baránszky-Jób László szerkesztésében. Egyébként Mitrovics Debrecenhez, illetve a Csáthyhoz való kötődése egybevág azzal a statisztikai adattal, hogy a pedagógiai, nevelésügyi művek több mint a fele vidéken jelent meg.⁸

Nem hagyható említés nélkül Balás Piri Elemér jogász, egyetemi tanár (ő nem Debrecenben) hat Csáthy-kiadású könyve sem, annál is inkább, mivel mindegyik a Wünscher szerkesztette sorozatban, „A sajtó könyvtára”-ban jelent meg. 1927-ben két művet írt a szerzői jogról, majd négy éven át, 1928-tól 1931-ig, feldolgozta a bíróságok sajtójogi gyakorlatát.

A cég adta ki *A Sajtó* című havonta megjelenő tudományos folyóiratot, melyben a „sajtó és a hírszolgálat jogi, gazdasági, szociális, műszaki és történelmi kérdéseiről” olvashatt az érdeklődő, aki 10 pengőért előfizetett a lapra. A leggyakoribb szerzője természetesen Balás P. Elemér volt, de az évek során Supka Géza, Schöpflin Aladár, Kárpáti Aurél neve is felbukkan a cikkírók közt.

Ez a folyóirat tudomásom szerint teljesen feldolgozatlan, pedig a „hivatalos” sajtótudósok orgánusaként egészen 1947-ig megjelent. Ugyanígy a Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat rt. két világháború közötti története is feldolgozóra vár, amelyhez a fentiek csupán kiindulópontul és kedvesnialóul szolgálnak.

BÁLINT GÁBOR

⁸ Uo.